

SANAYİ COĞRAFYASI

Hafta 10: Üretim Sistemi: Post-Fordist Esnek Üretim Tarzı

Doç.Dr. Nuri YAVAN
Ankara Üniversitesi

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü
Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı
nuri.yavan@ankara.edu.tr

Dersin içeriđi

- **Fordist Kriz ve Post-fordizmin Yükseliş**
- **Post-Fordist Esnek Üretim Sistemi**
- **Esnek üretimin özellikleri**

Fordist Kriz ve Post-fordizmin Yükselişİ

Fordizmin Krize Girme Nedenleri

- 1- Fordist üretimin katılık niteliğinden dolayı
- 2- Uygun koşullara sahip çevre ülkelerin öne çıkmasından dolayı
- 1960'ların sonuna gelindiğinde iç pazarlar doymuştu.
- Gelişmiş ülkeler pazarlarını genişletemedi için verimlilik ve kârlılık düştü.
- Gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülke sanayileri için rakip duruma geldi

Sonuç olarak,

- Değişen talep koşullarına yanıt verememesi
- Kitleysel olarak üretilen mallara talebin doyması
- Kullanılan teknolojik donanımın farklı türden üretim yapabilecek esnekliğe sahip olmaması
- Krizlerle birlikte endüstri ilişkilerinin bozulması

Esnek üretimin temel özelliği

- Derin ve yoğun şekilde BİT'in üretim sürecinde ve üretimin kontrolünde kullanılması
 - Üretimde enerji ve madde yoğunluğundan ziyade **bilgi yoğunluğunun** kullanımına yönelik artan eğilimi
 - Esnek üretim, Fordist üretimin 3 temel kavramını ve en iyi uygulamasını anlamsız kıldı:
 - Yüksek hacimli girdi yüksek verimlilik için gerekli değil
 - Teknolojik değişim az maliyetli ve riskli olduğu için ürün geliştirmedeki «minimum değişim stratejisi» maliyet avantajı için çok anlamlı değil.
 - Yeni teknolojiler kitlesel üretime dayalı piyasalar yerine bölünmüş (ve niş) pazarların karşı olmasına imkan veriyor ve ürünler yerel şart ve ihtiyaçlara göre üretilebilir.
 - Emeğin hem tipi hem de miktarından büyük değişim olmuştur: Tek işe uzmanlaşan emek yerine çok görevli çok işlevli emeğin önemli olması, takım çalışması ve bireyselleşmiş ödeme sisteminin yaygınlaşması

“Esnek” ya da post-fordist üretim nedir?

- Emeğin ve teknolojinin esnek bir üretim organizasyonu altında yeniden üretilmesi anlamına gelen “**esnek**” ya da **post-fordist üretimin**
 - (a) Fordist teknoloji düzenlemesinde var olan zaman kaybı ve kalite düşüklüğüne neden olan sınırlılıklarının aşılmasını sağladığı
 - (b) Taylorist örgütsel yapının neden olduğu işe yabancılaşma ve düşük iş motivasyonu sorunların en aza indirdiği varsayılmaktadır.
- Bu esneklik iki boyutludur:
 - •**Üretim sisteminde esneklik,**
 - •**Yönetim sisteminde esneklik.**
- **Üretimde esneklik**, bir işletmenin üretim sürecinde kullandığı teknolojik alt yapının ve istihdam ettiği işgücünün piyasada değişkenlik gösteren taleplere göre farklı üretim yapabilme potansiyelidir. Diğer bir ifadeyle esnek üretim, bir firmanın benzer ve standart ürünleri kitlesel olarak üretmek yerine farklı ve özgün ürünleri model, renk, tasarım ve işlevsel olarak müşterinin beğenisine göre üretebilme kapasitesidir.
- **Yönetimde esneklik** ise bir firmanın en alt kademesinden en üst yönetimine kadar karar alma süreçlerine katılım, işbirliği, kalite, müşteri odaklılık, takım çalışması ve yaratıcılık çerçevesinde tüm insan kaynaklarının en doğru, etkin ve verimli bir şekilde kullanılma kapasitesidir.
- Yürüyen bant sistemine dayalı teknolojik donanım yerini **bilgisayar destekli esnek teknolojik donanma** bırakmaktadır.
- Hiyerarşik ve otoriter yönetim anlayışının yerine yatay, **katılımcı ve paylaşımcı bir yönetim anlayışı** gelmektedir.
- Yeni yönetim metotlarının en yaygın olarak kullanıldığı ülke Japonya’dır. Toyota’nın uyguladığı **yalın üretim ve yönetim sistemine** «**Toyota Üretim Sistemi**» (Toyotaizm) ve «**japon yönetim modeli**» demektedirler.

Esnek üretimin 6 temel özelliği

1- Taleplerde Farklılaşma

- 1970'lerde yaşanan krizlerle birlikte taleplerde ani ve aşırı düşüş
- İşçi hareketleri ve sendikaların baskısıyla işçi ücretlerinin ve dolayısıyla maliyetlerin artması
- Tüketicilerin herkesin sahip olduğu standart ürün yerine farklılığı olan ürünler talep etmesi

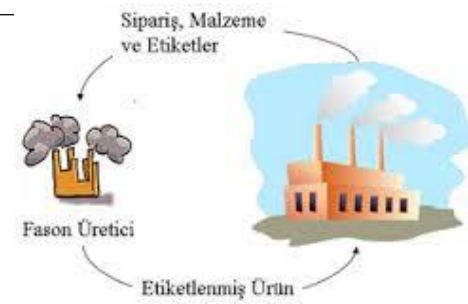
2- Üretimde Farklılaşma

- Talepteki çeşitlenme, ürün çeşitliliği az ancak miktarı fazla olan fordist üretimin üretim yapısının değişme zamanı gelmişti.
- Rekabetin koşulu artık inovasyon olmuştu.
- Başarılı bir işletmenin rekabet edebilmesi, talebe hızlı cevap verebilmesine ve rakiplerine göre farklı ürünler üretmesine bağlıdır.
- Tüketimi belirleyen artık üretim değil taleptir.
- Bu nedenle standart ürünlere standart makinelerle üretim yapmak yerine, gelişmiş bir teçhizat, makine ve araç-gereç donanımı ile daha esnek bir üretim yapısına ihtiyaç vardı

3- Esnek Üretim

- Talebin esnek olması üretim ve istihdamın da esnekliğini hatta teknolojinin de **esnekliğini** doğurmuştur.
- Fordizmde iş gücünün yeteneği veya kalifiye olması önemli değilken, esnek üretimde iş gücünün beceri düzeyinin yüksek olması ve çok işlevi yapabilen olması gerekir ki bu işgünün esnek olması demektir.
- Teknolojik düzeyin gelişmiş olması (bilgisayarlı üretim, robotik makineler vs.) üretimde gerçekleşecek yeni bir düzenlemeye uyumu hızlansın. Böylece işletme üretim sürecinde
- teknolojik bir esnekliğe (istenilen malı gereken miktar, çeşit ve türde üretebilme kapasitesi) sahip olabilir.
- Sonuçta esnek bir işletmenin aynı anda değişik üretim birimlerinde farklı türden üretim gerçekleşebilir.
- Esnek işletme gereksiz aşırı stok yapmaktan kurtulmakta, ve ürünlerini **just-in time (tam zamanlı üretim)** denilen talebe bağlı az stoklu miktarda üretmekte.

4- Küçük Ölçekli Üretim

- Fordizmde standart ürün, kitlesel üretim için çok büyük işletmelere gereksinim vardı, post-fordizmde ise piyasaya göre değişebilen daha esnek ve küçük ölçekli işletmeler vardır.
- Talepde ve üretimde farklılaşma ve çeşitlenme, küçük ölçekli işletme veya üretim birimi yapısı doğurmuş ve
- Böylece piyasanın öngördüğü yenilenme ve değişim daha hızlı ve kolay olabilir.
- Sonuçta, Büyük işletmeler küçüklerle işbirliğine giderek **fason üretime** de gidebilirler. Burada *özellikle belli bir mekanda kümelenmiş belli avantajlara sahip küçük firmaların karşılıklı işbirliği esnek üretim gerçekleştirilir.* Bu durum her iki tarafında avantajıdır.
- **Fason üretim:** İki firma (büyük ve küçük) arasında belirli bir ürünün tedarik edilmesine yönelik bir anlaşma yapılmasıyla yapılan üretimdir.
- Fason ilişkilerin **esnek uzmanlaşma** şeklinde olması, *birbirine mekansal olarak yakın, işbirliği yapan ve belli bir ürünün belli bir kısmında/parçasında uzmanlaşan küçük firma kümelerinin bir ürün etrafından ortak bir esnek üretim gerçekleştirilmesi söz konusudur.*

5- Üretim Sürecinde Yetkilendirme Ve Yatay İş Bölümü

- Dikey hiyerarşik yönetim yapısı yerini daha **yatay yönetim yapısına** doğru bırakmaya başlamıştır.
- Firma sahipleri dikey hiyerarşi yerine yatay, karar alma süreçlerinde çalışanları da hesaba katan, katılımcı, yüz yüze iletişimin olduğu, daha insani bir yönetim yapısının gerekliliğini anlamaya başlamaktadırlar.
- Nitelikli işgücü ve çalışan herkesin firma için vazgeçilmez olması, çok yönlü bir bilgi ve iletişim akışına dayalı örgütlenme yapısı

6- İş ve İşgücü İstihdamı Esnekliği

- İşçilerin artık birden fazla işlevi yerine getirebilecek becerilere sahip olması gerekir.
- Çalışanlar arasında yeteneğe göre sınıflandırma yapılır: **merkez işçiler vs çevre işçiler**
 - **merkez işçiler:** nitelikli, çok yönlü, yüksek ücretli, iş güvenceli önemli iş yapanlar
 - **Yarı-çevre işçiler:** ikisinin arasında olan çalışanlar
 - **çevre işçiler:** vasıfsız, düşük ücretli, güvencesiz, işletme için az önemli iş yapan
- Bu becerilere sahip işçiler işletmenin farklı birimlerine kaydırılabilir.
- Talebin azalmasına bağlı olarak işçi çıkarabilir.
- Esnek üretim, iş gücü piyasalarında **tam zamanlı, yarı zamanlı, sözleşmeli, geçici, mevsimlik ve taşeron** işçi gibi yeni istihdam biçimlerinin (buna **işgücünün sayısal esnekliği de denir**) yaygınlaşmasına yol açmıştır.
- Sonuçta esnek üretim ve işgücü istihdamı işletmeye işgücü istihdamında da **esnekliğe** yol açmış, işletmeye **işlevsel esneklik** (işgücünün farklı işlerde çok amaçlı kullanımı) ile **sayısal esneklik** (piyasa rekabetine göre işgücünün sayısında artış ve azalış yapabilme) kazandırabilmiştir.

Post-fordizm ve Toplam Kalite Yönetimi (TKY)

- 1970'li yıllarla birlikte post-fordist dönemin gerektirdiği rekabet koşulları, firmaları yeni arayışlara yöneltmiştir. Bunun sonucunda **Toplam Kalite Yönetimi (TKY)** çatısı altında çok sayıda *yeni yönetim metodu* geliştirilmiştir.
- **Toplam kalite yönetimi**, TKY, bir işletmenin tüm yönleriyle müşteri odaklı olması demektir. TKY geniş tanımıyla, bir işletmenin üretim sürecinin başlangıcından sonuna kadar kullanılan tüm araç ve gereçlerin, teknolojik donanımın, istihdam edilen işgücünün, tedarikçilerin ve satış ve pazarlama birimlerinin '**kalite anlayışı**' çerçevesinde eşgüdümlemesi koordine edilmesini içeren, tasarım, kullanım, fiyat, teslim ve satış süreleri açılarından her açıdan müşteriyi memnun edecek ürünü üretmeye odaklanmış olan ve müşteri odaklılık, üst yönetimin liderliği, sürekli geliştirme ve tam katılım ilkelerine dayanan ve çok sayıda yeni yönetim metot ve tekniğini kendi çatısı altında toplayan bir yönetim anlayışıdır.
- TKY veya Yeni yönetim metotlarında genel olarak 5 noktanın ön plana çıktığı görülmektedir:
 - • **Müşteri odaklılık**
 - • **Kalite geliştirme,**
 - • **İsrafı önleme,**
 - • **Problem çözme,**
 - • **Çalışanların eğitimi ve katılımı**
- 5 temel nokta post-fordist dönemin özellikleri açısından son derece önemlidir.

“Esnek” ya da post-fordist üretim nedir?

- Yeni yönetim metotlarının en yaygın olarak kullanıldığı ülke Japonya’dır. Toyota’nın uyguladığı **yalın üretim ve yönetim sistemine** «**Toyota Üretim Sistemi**» (Toyotaizm) ve «**japon yönetim modeli**» demektedirler.
- ***Yeni yönetim metot ve tekniklerinden*** en öne çıkanları, **kalite çemberleri, kaizen (sürekli iyileştirme), yalın yönetim, tam zamanında üretim, değişim mühendisliği ve altı sigma’dır.**
- Yeni yönetim metotları yalnızca otomotiv sektöründe değil diğer tüm sektörlerde de yaygın olarak uygulanmaktadır.
- TKY uygulamaları, 1970 sonrası geliştirilse de özellikle 2000’li yıllara doğru hızla artmıştır çünkü post-fordist dönemde yerel rekabet yerini küresel rekabete bırakmıştır. İşletmeler, artan rekabet ortamlarında zayıf taraflarını iyileştirme çabası içine girmişlerdir.
- ***TKY veya Yeni yönetim metotlarına getirilen başlıca eleştiriler***
 - özü itibarıyla kapitalisttir ve kâr odaklıdır.
 - İşçilerin kazanımlarından daha çok büyük sermaye gruplarının kazanımları ön plandadır.
 - Sendikaların ve işçilerin örgütlü gücünü azaltan uygulamalardır.
 - Müşteri odaklılık, işçilerin yöneticiler kadar müşteri yoluyla da kontrol edilmesi anlamına gelmektedir.
 - Çalışan kesimin iş yükünü ve sorumluluğunu artıran uygulamalardır.

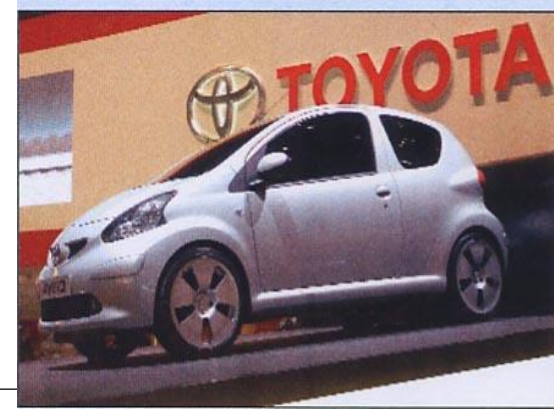
Yalın yönetim ve Özellikleri

- **Yalın yönetim**, bir işletmenin üretim ve yönetim sürecinde gereksiz tüm işlerden, araç, gereç, donanım ve işgücünden arınması demektir. Kısacası **yalın yönetim, bir işletmenin hantallığını ortadan kaldırması demektir**. Yalın yönetim, *Toyota üretim sistemi* tarafından geliştirilmiş bir modeldir. Bu arınmanın temel ölçütü müşterinin talepleridir. Yalın yönetim, müşterinin ihtiyacını gidermeyen her türlü üretim ve yönetim sürecinin tasfiyesine dayanır.
- Küresel piyasalarda rekabetçi olmanın bir diğer yolu ise **belli sertifikalara ve belgelere** sahip olmaktan geçmektedir. ISO 9000 ve türevi olan sertifikalar; kalite politikası, kalite yönetim sistemi, kalite kontrol ve kalite güvencesi gibi konularda işletmelerin yeterliliğini belgelemektedir.
- Kalite sistem standartları olarak ISO 9000, ISO 9001, ISO 9002, ISO 9003, ISO 9004 belgeleri, ISO 8008, ISO 18001, ISO 14001 sertifikaları, CE (“Avrupa Sertifikası” Certificate Europe) ve benzeri akreditasyon belgelerine sahip olmak adeta birer zorunluluk hâline gelmiştir.

Tam zamanında üretim (JIT)

- **Tam Zamanında Üretim (Just in Time=JIT)**, *Toyota Üretim Sistemi* tarafından geliştirilmiş bir stoklama tekniğidir. Japonya'da Taiichi Ohno (1988) tarafından ilk defa uygulanan tam zamanında üretim sistemi, **stoksuz çalışma ya da stoksuz üretim** demektir. Bu üretim anlayışı yalın yönetim felsefesine dayanır. Kısaca açıklamak gerekirse **bir işletmenin ihtiyacından fazla stok biriktirmemesidir**.
- **Tam zamanında üretim (JIT)**, işletmelerin mümkünse hiç stok biriktirmemeleri gerektiği anlayışına dayanan bir tekniktir. İhtiyaç duyulan ham maddeler tedarikçilerden tam zamanında teslim alınır ve üretim de müşteri talebi kadar yapılırsa gereksiz yere stoklama maliyeti söz konusu olmayacaktır. Bu tekniğin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi, tedarikçilerin çalışanlardan ya da trafikten kaynaklanabilecek her türlü gecikmenin önlemine önceden almasına ve teslimatları işletmenin ihtiyaç duyduğu anda, yani **tam zamanında** yapmasına bağlıdır.

Womack ve arkadaşları, Toyota'nın uyguladığı **yalın üretim ve yönetim sistemine** «**Toyota Üretim Sistemi**» (Toyotaizm) ve «japon yönetim modeli» demektedirler.

Esnek Üretimde AMAÇ

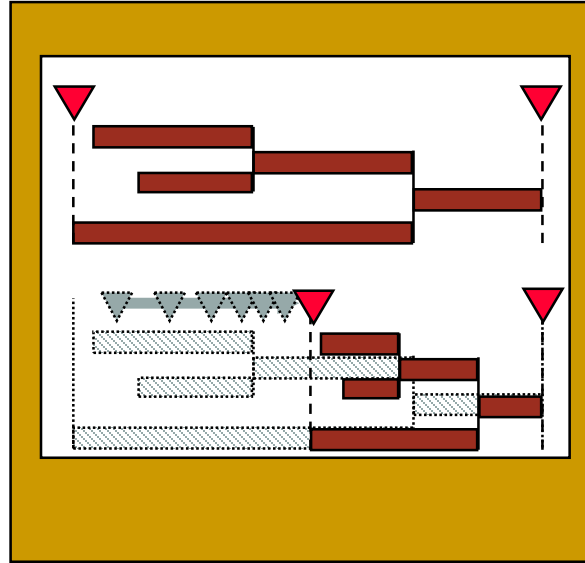
Esnek üretim, farklı ve değişen talebe kısa sürede, etkin biçimde yanıt verebilen, bu özelliği gereği küçük/orta boy tanımına giren işletmelerde (KOBİ) görülen üretim biçimidir. Esnek üretim, geleneksel küçük ve orta boy işletmelerden kullandığı modern teknoloji ile ayrılır.

Maliyetlerin Azaltılması

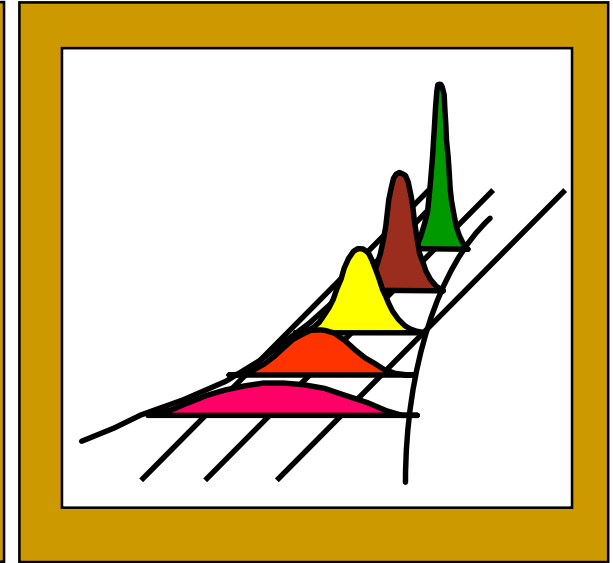
"Daha Ucuza"

Temin Süresi Azaltılması

"Daha Hızlı"

Kalitenin İyileştirilmesi

"Daha Kaliteli"

Fordizm ve Post-Fordizm Karşılaştırması

Özellikler	Fordist Dönem	Post-Fordist Dönem
İktisadi Düzenleme	Keynesci	Monetarist
Piyasalar	Kitlesel	Özel
Yaşam Tarzı	Konformist	Çoğulcu
Sistemler	Merkezi	Ademi merkezîyetçi, ağ sistemler
Örgütlenme	Bürokratik, hiyerarşik	Hiyerarşisiz, esnek örgütlenme, piyasa ağları
Düzenleme	Ulusal	Küresel
Öncü Sektör	Tüketim	Finans
Vasıflar	Vasıflı	Çok vasıflı
İşçiler	Kitle	Çok değerlikli
Özel Kavramlar	Katılık (rijitlik), emeğin verimliliği	Esneklik
Üretim	Montaj hattı	Esnek
İtici Güç	Kaynaklar	Talep
Teknoloji	Elektronik, kimya, petrol, otomobil, plastik	Mikroelektronikler, biyoteknoloji, yeni hammaddeler
Üretim Biçimi	Kitlesel Üretim	CIM
Tüketim Biçimi	Kitlesel Tüketim	Yüksek derecede farklılaşan (diferansiye) tüketim
İstihdam	Tam istihdam, homojen kütleli işçi	İş kaybına neden olan büyüme, değişik istihdam biçimleri
Emek İlişkileri	Sendikalar, toplu sözleşme	Şirket ve bireysel sözleşmeler
Hükümet Politikaları	Sosyal devlet, kalkınmacı devlet	Liberalizasyon, deregülasyon, özelleştirme, yerelleşme
Kaynak	Makine	Bilgi
Sosyal Odak	Fabrika	Üniversite
Güç Araçları	Politikada dolaylı etki	Teknik-politik güç dengesi
Sınıf Gücü	Mülkiyet	Teknik beceri
Baskın Ekonomik Sektör	İmalat	Ticaret, finansman, sigortacılık
Baskın Meslekler	Yarı vasıflı işçi, mühendis	Profesyoneller, satış temsilcileri, teknisyenler
Teknoloji Girdisi	Enerji	Bilgi
Düzenleme	Fabrikaya karşı	Bireyler arası
Metodoloji	Ampirisizm	Soyut teori: Modeller, simülasyon, sistem analizi
Yönetimlerde Karar Alma Süreci	Otoriteryen	Katılımcı liderlik

Tablo 1. Fordist ve Post-Fordist Üretim Örgütlenmelerinin Karşılaştırılması

	Fordist	Post-Fordist
Çevre	<ul style="list-style-type: none">• ulus-devlet düzenlemeleri• ulusal ekonomiler• toplu üretim• standardizasyon• refah devleti	<ul style="list-style-type: none">• küresel rekabet• sermayenin uluslararası dağılımı ve serbest dolaşımı (sermayenin ulus devletler üzerindeki zafarı)• üretimin ve pazarların parçalanması ve uluslararası yayılması• müşteri memnuniyeti• artan sosyal hareketlilik ve bireysellik• farklılık, çoğulculuk ve yerellik
Teknoloji	<ul style="list-style-type: none">• toplu üretim (Taylorist/Fordist üretim hattı)• rutin/tekdüzelik	<ul style="list-style-type: none">• otomasyon• esnek üretim• tam zamanında üretim• kalite çemberleri• hız ve yenilik• danışma/ hizmetleri
Sosyal yapı	<ul style="list-style-type: none">• bürokratik• katı hiyerarşi ve dikey iletişim• uzmanlaşma• kontrol odaklı	<ul style="list-style-type: none">• yeni örgütsel formlar (networklar, sanal örgütler, stratejik birleşmeler)• esnek hiyerarşi ve yatay iletişim• devredilen yönetsel sorumluluk• informal etki mekanizması (katılım, kültür, iletişim)• yatay ve dikey küçük otonom kariyer gruplar• örgütler, bölümler ve işler arasında gevşek sınırlar
Kültür	<ul style="list-style-type: none">• stabil /kesinlik• gelenek ve adet• örgütsel değerler: büyüme, etkinlik, standartlaşma, kontrol	<ul style="list-style-type: none">• belirsizlik ve zıtlık• moda• örgütsel değerler: kalite, müşteri hizmeti ve memnuniyeti, farklılık, yenilik
Fiziksel yapı	<ul style="list-style-type: none">• sanayi merkezlerinde yığılma• yerel /ulusalcı yönelim• doğrusal /çizgisel zaman	<ul style="list-style-type: none">• insanların dağılması ve yayılması• küresel /uluslararası yönelim
İşin doğası	<ul style="list-style-type: none">• rutin /tekdüze• niteliksiz işgören• görevlerde işlevsel uzmanlaşma	<ul style="list-style-type: none">• kompleks, heyecanlı• bilgi temelli beceriler• çapraz işlevsel iş takımları• öğrenmeye önem• taşeronlaşma, esnek - yalın üretim

FORDİST ÜRETİM ESNEK ÜRETİM

ÜRETİM

aynı tür malın kitlesel üretimi	küçük bölümlerde üretim
benzerlik ve standartlaşma	esnek, küçük ölçeklerde ve değişik ürün türlerinde üretim
emniyet amaçlı büyük stoklama	stoklama olmadan üretim
üretim sonrası kalite kontrolü	üretim sırasında kalite kontrolü.
üretim bandının düzenlenmesi, bozuk parçaların ayıklanması ve yedek parça temini nedeniyle uzun üretim süresi	üretim süresinin kısaltılması, günlük iş kayıplarının önlenmesi
kaynakları yönlendirici düzey ve kimi kez yatay bütünleşme	talep yönlendirici düzey ayırma ve fason iş yapırma
ücretlerin kontrolü ile maliyetlerin azaltılması	uzun erimli planlamada yaparak öğrenme ve ucuz maliyetle üretim

İŞGÜCÜ

her işçinin bir işten sorumlu olması	çok işte sorumluluk
belirli kıstaslara göre eşit ücret	kişisel beceri ve başarıya dayalı ücret düzeyi
yüksek uzmanlaşma düzeyi	görev sınırlandırma larından kaçınma
kısıtlı düzeyde iş başında eğitim	uzun süreli iş başında eğitim
düşey işgücü örgütlenmesi	yatay işgücü örgütlenmesi
sendikalaşma	sendikaların önemini kaybetmesi

örgütlenme ile iş güvencesi kazanımı
işçiye sınırlı sorumluluk
işçiden işin gerektirdiği becerileri kazanmasının istenmesi

beceri nedeniyle iş kazanımı güvencesi
işçiye verilen sorumluluğun artırılması
işçiden mevcut becerileri ve geleneksel birikimlerinden yararlanmasının istenmesi

FİRMALAR ARASI İLİŞKİLER

resmi belgeye dayalı ilişkiler	gayri resmi, sözel ve güvene dayalı ilişkiler
yeni bilgi, teknoloji ve buluşlardan bireysel yararlanma	yeni bilgi ve buluşlardan belirli üretim ağıları içinde ortak yararlanma
kendi içinde bütünleşmiş üretim	fason iş ilişkileri
firmaların kendilerine özel araştırma-geliştirme pazarlama birimleri	ortak araştırma- geliştirme, pazarlama birimleri

MEKANSAL ÖZELLİKLER

işlevsel mekansal uzmanlaşma	mekansal yığılma ve toplulaşma eğilimi
mekansal iş bölümü	mekanda bütünleşme
birbirinden bağımsız bölgesel işgücü piyasaları	işgücü piyasalarının bölgelere göre farklılaşması
dünya ölçeğinde girdi temini ve fason firma kullanımı	birbirleri ile ilişkili firmaların aynı mekansal birimi paylaşmaları
mekanın kültür yapısı ve sosyal ilişkilerinden bağımsız emek-üretim ilişkileri	mekanın kültürel ve sosyal ilişkilerinden üretim sürecinde yararlanma
dışarıdan aktarılan yaratıcılık	üretim mekanında yaratıcılık
merkeziyetçi yönetim	yerel yönetimlerin etkinlik kazanması

Fordist ve Esnek Üretim Sistemi

Fordist (Kitlesele) üretim modeli	Postfordist (Esnek) üretim modeli
Standart üretim Bant üretim Tek amaçlı makineler Niteliksiz işgücü (fiziksel emek) Düşük iş motivasyonu (umursamazlık) Çatışmacı iş ilişkileri Hiyerarşik yönetim Dikey iş bölümü (plânlama ve uygulama arasında ayırım) Dışarıdan kontrol Yatay iş bölümü İşçileri iş yerine bağlama Makine temposuna uygunluk Zaman standartları Bireysel çalışma	Ürün farklılaşması Modül üretim Esnek makineler Nitelikli işgücü (zihinsel emek) Yüksek iş motivasyonu (özdeşleşme) İşbirliğine dayalı ilişkiler Katılımcı yönetim Dikey iş entegrasyonu İçeriden kendi kendini kontrol Yatay iş entegrasyonu Rotasyon Montaj hattından bağımsızlık Zaman egemenliği Grup çalışması
Fordist üretimin mekansal özellikleri	Esnek üretimin mekansal özellikleri
İşlevsel mekânsal uzmanlaşma Mekânsal işbölümü Birbirinden bağımsız bölgesel işgücü piyasaları Mekânın kültür yapısı ve sosyal ilişkilerinden bağımsız emek üretim ilişkileri Dışarıdan aktarılan yaratıcılık Sağlıklı çalışma ve yaşama çevresi Merkeziyetçi yönetim	Mekânsal yığılma ve toplulaşma eğilimi Mekânda bütünleşme İşgücü piyasalarının bölgelere göre farklılaşması Mekânın kültürel ve sosyal ilişkilerinden üretim sürecinde yararlanma Üretim mekânında yaratıcılık Nitelikli ve kimlikli çalışma ve yaşama çevresi Yerel yönetimlerin etkinlik kazanması

Mekansal Sonuç: Sanayi coğrafyasında dönüşüm

- Gelişmiş sanayi ülkelerinde meydana gelen mekânsal değişimlerin temel niteliklerinden biri; büyük ölçekli, standart mal üretimi üzerine kurulu sanayi örgütlenmesine (Fordist üretim) sahip, **eski sanayi bölgelerinin hızlı bir gerileme süreci içerisine girmesidir**.
- 1970'li yıllarla birlikte, gelişmiş sanayi ülkelerindeki geleneksel sanayi bölgeleri olarak nitelenen mekân birimlerinde durgunluk ve gerileme süreci yaşanırken, aynı ülkelerin kırsal veya azgelişmiş olarak nitelenen bazı bölgelerinde ekonomik hareketlilik gözlenmiştir.
- Büyük ölçüde; öz kaynak, yerel girişimcilik özellikleri, esnek (Post-Fordist) üretim teknolojileri ve ilişkileri, dayanışma, güven ve örgütlenme kapasitesi gibi içsel faktörlere dayalı olarak gelişen bu tür bölgeler, “**Yeni Sanayi Odakları**” olarak adlandırılmaktadır (Eraydın, 2002).

Post-fordizme Yönelik Değerlendirmeler ve 3 farklı görüş

İYİMSER YAKLAŞIM

- Bu yaklaşım, **Fordizmden post-fordizme doğru bir geçişin ve dönüşümün olduğunu savunmakta ve bunun sonuçlarının genel olarak olumlu veya doğal bir gerçeklik olduğunu kabul etmektedirler.**
- Piore ve Sabel'e göre post-fordist koşullara uyum sağlayabilen başta küçük işletmeler olmak üzere sendikaların, işverenlerin ve tüm ülke ekonomileri için olumlu olduğunu söylerler.
- Schmitz, bu dönüşümün küçük işletmelerin beraber hareket ederek uluslararası piyasalara açılabileceğini, küçük işletmelerin önünün açılacağını ifade eder.
- Atkinson ise esnek üretim ve istihdamın çalışanların kontrolünü kolaylaştırdığı için işletmelere avantaj sağladığını söyler

KÖTÜMSER YAKLAŞIM

Bu yaklaşım, Fordizmden post-fordizme doğru bir dönüşümün olduğunu kabul etmekte ancak bunun sonuçlarının genel olarak olumsuz olduğunu savunmaktadır.

Fransız Düzenleme (Regülasyon) Okulu, fordizmi ve post-fordizmi Marksist perspektiften «**sermaye birikim rejimi**» ve «**düzenleme biçimi**» açısından ele almakta ve yeni birikim rejimin için kurumlara ve devlete düşen rolü açıklamaktadır.

Düzenleme okuluna göre:

- Dönüşüm daha çok sermaye lehinedir.
- Sendikalar ve çalışanlar olumsuz etkilenecektir.
- Post-fordizm aslında sadece sermaye birikim rejiminin önündeki engelleri aşma çabasıdır.
- Fordist krizi aşmak için, sermaye birikiminin yeniden sürekliliğini sağlayabilecek toplumsal ve ekonomik ortamın yeniden düzenlenmesi mümkün olabilecektir.

Lipietz'e göre:

Sermaye birikim rejimine uyumlu bir düzenleme biçiminin oluşturulması fordizmden post-fordizme geçişin temel nedenidir.

Fordizm, krizini aşmak için ucuz işgücü ve hammaddeden yararlanmak için emek yoğun fordist sanayileri çevre ülkelere göndermiş ve böylece krizini aslında yayararak fordizmin krizini küreselleştirmiştir.

Pollert'e göre:

Post-fordist dönüşüm, sadece kapitalizmin verimliliği ve karlılığı artırmak için emek ve emek süreci üzerindeki kontrolünün güçlendirilmesidir. Emek açısından hiçbir olumlu yönü yoktur.

ELEŐTİREL ŐÜPHECİ YAKLAŞIM

Fordizmden post-fordizme doğru bir dönüşümün olmadığını savunan Yeni Marksistler tarafından ileri sürülen yaklaşım.

Williams'a göre, fordizmin olduğundan daha katı ve daha az çeşitliliğe sahipmiş gibi gösterilmeye çalışılmaktadır.

Hyman'a göre:

- dönüşüm sadece belirli sektörlerde olup belirli bir sektördeki değişimleri bütün ekonomiye genellemek yanlıştır. Çünkü sanayi sektörü kapitalist ekonomik sistemin 1/3'ünü oluşturmaktadır.
- Fordist üretimle üretim yapan işletmelerde sanıldığıının aksine ürün çeşitliliği daha fazladır.

Clarke'e göre,

- Post-fordizm ne bir gerçeklik ne de geleceğin makul bir görünümüdür. Sözü edilen değişim bir ütopyadır. Dönüşüm argümanı, neoliberal politikaların ve piyasacılığın meşrulaştırılma aracıdır.